

richting breed oecumenisch voelde en op deze grondslag binnen de Hervormde Kerk eveneens de partijstrijd een halt toe wilde roepen. Tegen het einde van zijn leven bracht deze intentie hem naast Hoedemaker. Hij kreeg er oog voor dat de organisatie van de Hervormde Kerk een belemmering was bij de ontplooiing van haar wezen, en koos dus met Hoedemaker de weg der reorganisatie van de besturenkerk tot een ambtenkerk. Het werd door zijn jongere geestverwanten niet begrepen.¹⁰ Wie echter zal hun dit kwalijk nemen, waar zij in de praktijk van het kerkelijke leven zoveel confessionele strijdbaarheid tegenkwamen? Deze werd er door de afsplitsing van de Gereformeerde Bond nauwelijks minder op.

Hier komt nog iets bij. Het ethische beginsel zoals de jongere aanhangers dit verstonden, liet nauwelijks plaats voor kerkelijk denken. De 'gemeente' uit de leus 'het geloof der gemeente' viel eerder samen met het geheel der christelijke kerk zoals beschaafde Nederlandse protestanten rond de eeuwwisseling deze opvatten, dan met een concreet gegeven werkelijkheid zoals Kuyper die met zijn ware belijders in het *Tractaat van de Reformatie der Kerken* op het oog had gehad en waarin Hugo Visscher hem navolgde. In de verwerping van dit idee waren zij eensgezestes met de oude Gunning, die het woord 'gereformeerden' dan ook zelden zonder aanhalingstekens neerschreef. Maar diens opvattingen aangaande de Hervormde Kerk als toch wel zeer bijzondere manifestatie van de haast mystiek gedachte 'gemeente' deelden zij nauwelijks, zeker niet als het daarbij ook nog op organisatorische vormgeving aankwam. Die was voor hen zeer secundair, en vandaar dat zij als het over reorganisatie ging zich pragmatisch opstelden met de vraag wat er eigenlijk aan die organisatie van 1816 zo belemmerend werkte voor de ontplooiing van het echte wezen der kerk. Hun antwoord was onthutsend eenvoudig: weinig! Daartegenover vreesden zij dat een herinrichting van de kerk volgens presbyteriaal-synodaal model, als door Hoedemaker en in zijn voetspoor dus de oude Gunning nagestreefd, tot veel groter ongelukken - in casu rigoureuze leertuchttoefening - zou leiden dan de sedert 1893 op Javastraat 100 in Den Haag gevestigde synode ooit kon veroorzaken. En zo kon de Nijmeegse predikant, later hoogleraar, tenslotte minister, J.R.Slotemaker de Bruïne in 1904 in een brochure getiteld *Reorganisatie*, alle idealen van de beide oude meesters als overbodig riskant van de hand wijzen.

10. Zie De Jong, *Ned. Kerkgeschiedenis*, 361; alsmede Aalders *Ethisch*, 190-197; A. de Lange, *De verhouding tussen dogmatiek en godsdienstwetenschap binnen de theologie. Een onderzoek naar de ontwikkeling van het theologiebegrip van J.H. Gunning Jr. (1829-1905)* (diss. Kampen) Kampen 1987, 212-215; W. Balke, *Gunning en Hoedemaker samen op weg* Den Haag 1985, passim. Rasker, *Ned. Herv. Kerk*, 152 laat dit punt liggen.